

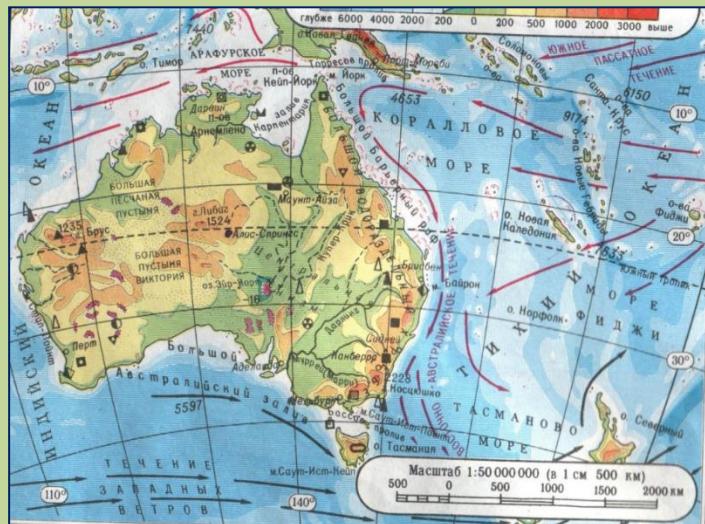
MAVZU: Avstraliya materigi geografik o‘rni, okean qismlari. Tabiat taraqqiyot bosqichlari

REJA:

1. Avstraliyaning geografik o‘rni, okean qismlari o‘ziga xos xususiyatlari
2. Avstraliya materigi tabiat taraqqiyot bosqichlari

1. Avstraliyaning geografik o‘rnni, okean qismlari o‘ziga xos xususiyatlari

Avstraliya – yer sharidagi eng kichik materik. U atrofidagi orollari bilan birga butunlay ***janubiy yarim sharda*** joylashgan. Boshqa materiklardan so‘ng kashf qilinganligidan aholi o‘rnashgan bu materikning nomi lotincha “***australis***” - ***janubiy so‘zidan*** kelib chiqqan. Janubiy tropik Avstraliyani kesib o‘tgan bo‘lib, undan shimolda materikning kichik qismi, janubda katta qismi joylashgan.

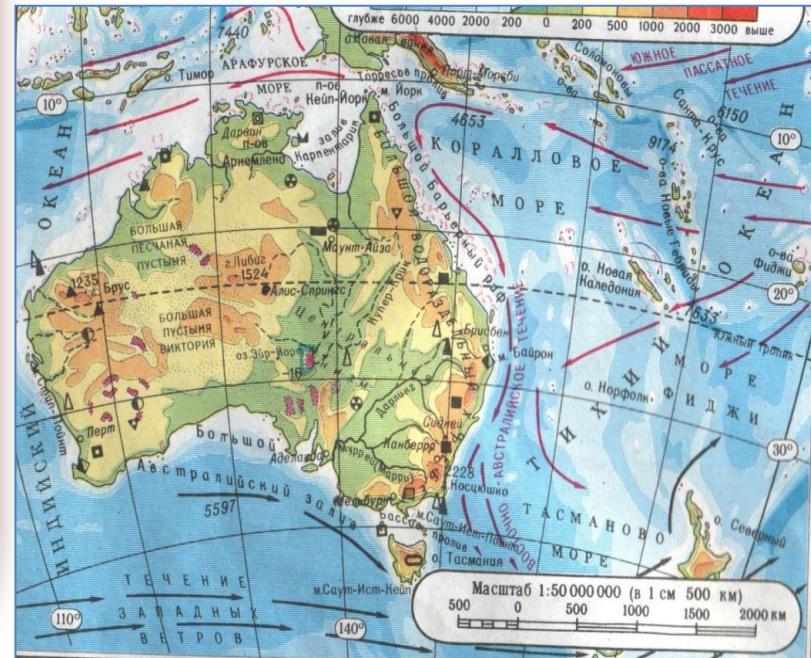
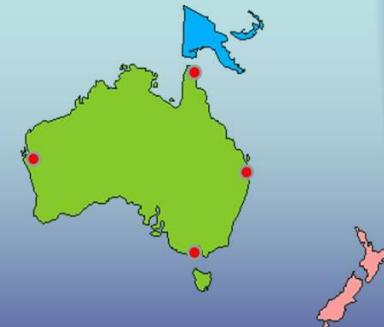

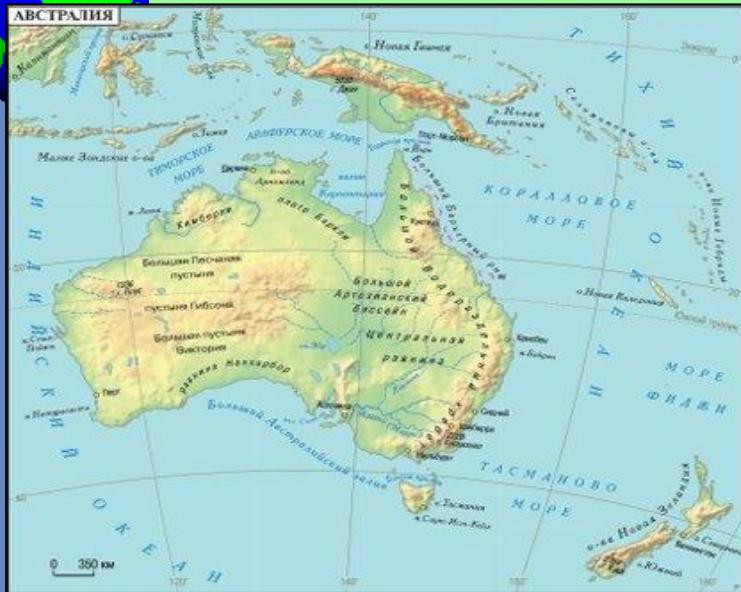
Materikning chekka nuqtalari
shimolda York burni ($10^{\circ}41'$
sh. k.), janubda Janubi-
sharqiy (Saut-Ist-Keypt)
burun ($39^{\circ}11'$ j. k.), g‘arbda
Stip-Poynt burni ($113^{\circ} 05'$
shq. u.), sharqda Bayron
burni ($153^{\circ}34'$ shq. u.).

Avstraliya shimoldan
janubga **3200 km**, g‘arbdan
sharqqa **4100 km** cho‘zilgan,
maydoni **7631,5 ming km²**.

Крайние точки материка.

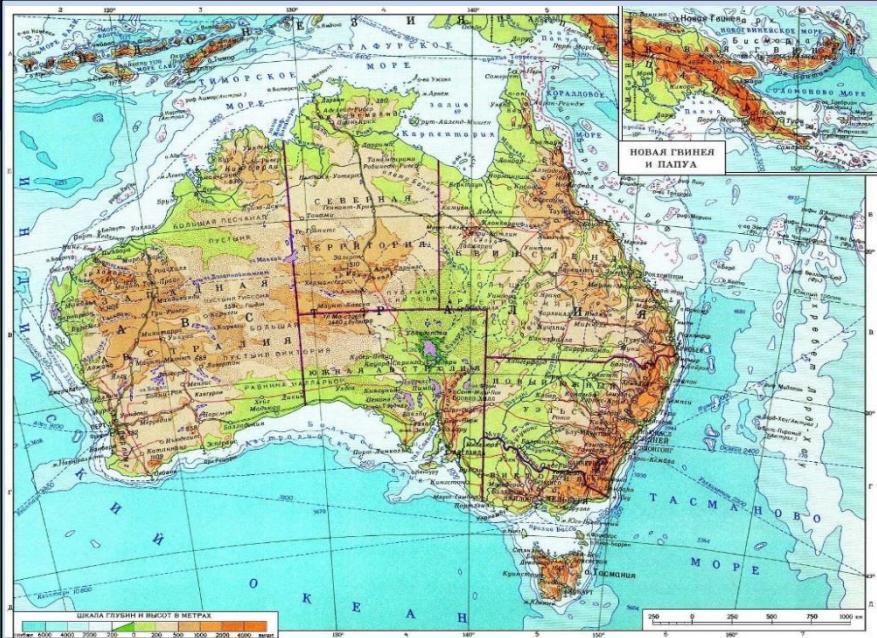
- Австралия сильно удалена от других материков, ближе всего к ней Азия через острова Индонезии и Антарктида.
- Крайние точки материка:
на севере — мыс Йорк,
на юге —
мыс Саут-Ист- Кейп
на западе —
мыс Стил- Пойнт,
на востоке — мыс Байрон.

Avstraliya yaqinida shimolda **Melvill, Baterst, Grut-Aylend** va boshqa yana ham mayda orollar, janubda materik sayozligida joylashgan **Tasmaniya, King, Flinders va Kenguru** kabi orollar mavjud. **Derk-Xartog** oroli g‘arbdagi, **Freyzer** sharqdagi eng yirik orollar hisoblanadi.

Avstraliyani **Hind va Tinch** okeanlari suvi yuvib turadi va Avstraliya boshqa hech bir materik bilan quruqlik orqali bog‘lanmagan. Shu sababli va uning kichikligini nazarda tutib Avstraliyani **“Materik orol”** deb ham ataladi.

Avstraliya materigini shimol tomondan epikontinental (materik yoni) **Timor va Arafur** dengizlari, shuningdek **Karpentariya qo‘ltig‘i** o‘rab turadi. Materikning Hind okeani suvi yuvib turadigan g‘arbiy va shimoliy sohillari bo‘ylab materik sayozligi cho‘zilgan.

Avstraliyani sharq tomondan **Marjon, Tasman** dengizlari o‘ragan, ular okean tipiga yoki oraliq tipga kiruvchi chuqur botiq havzalardan iborat bo‘lib, katta (**5000 m**) chuqurliklarga ega.

Suv osti ko‘tarilmalari bilan bo‘lingan **Fidji, Yangi Kaledoniya botiqlari** juda chuqur. Suv osti ko‘tarilmalari va tizmalari ustida *materik va marjon orollari* joylashgan. Oollar yoyi bo‘ylab tashqi tomonda, qisman dengiz tomonda ham suv osti cho‘kmalari (*Melaneziya, Vityaz, Tong, Kermadek*) cho‘zilgan, ularning eng chuqur joylari **9000-10000** metrdan oshadi.

Avstraliyani shimol va shimoli-sharqdan o‘rab turgan dengizlarning suv harorati butun yil bo‘yi **+27 +28°S** ga teng. Marjon dengizi janubida qishda **+19°S** gacha, Tasman dengizida esa **+16 +17°S** ga tushib qoladi. Marjon dengizidan materik qirg‘og‘i bo‘ylab janub tomonga **iliq Sharqiy Avstraliya oqimi** keladi. Suvning sho‘rligi hamma joyda **34,5-35,5** promilega teng.

Suv haroratining doim yuqori bo‘lishi marjon qurilmalarining rivojlanishi uchun qulaylik tug‘diradi.

Ular *Marjon dengizida* materik sayozligi bo‘ylab **Katta To‘siq rifi 2300 km** ga cho‘zilgan. Uning kengligi janubda **150 km** ga yetadi. Rifning notekis, eroziya natijasida parchalangan yuzasini qalqish vaqtida suv bosadi.

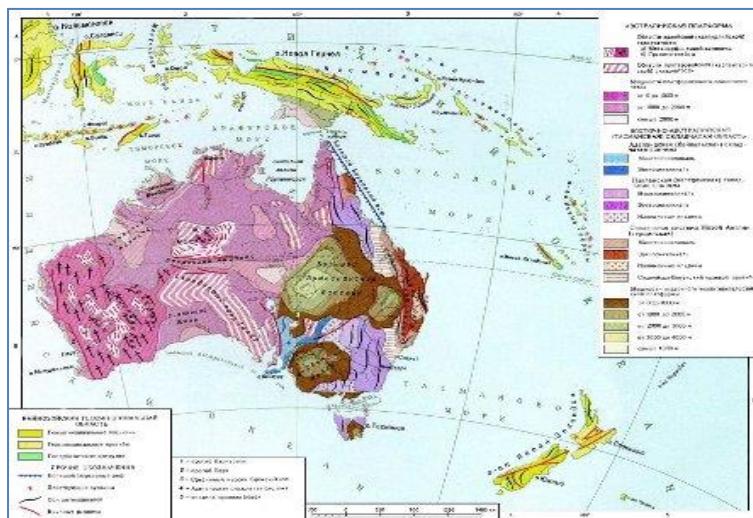
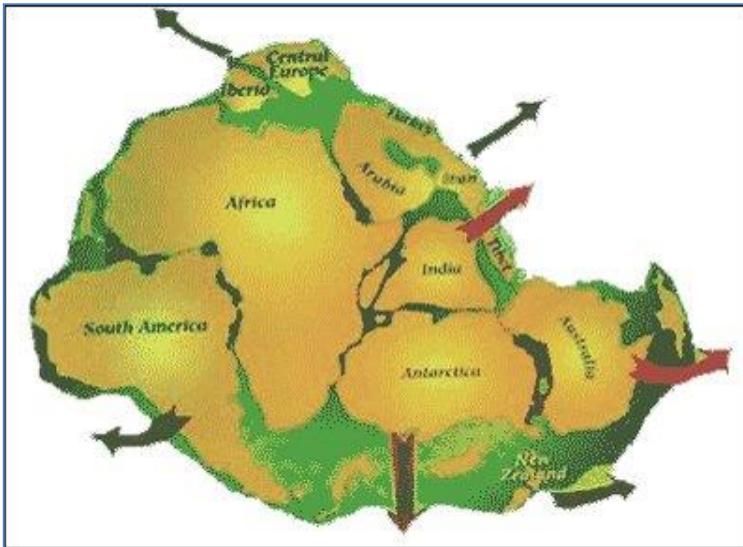

Rifni kesib o‘tadigan tor kanallar ochiq dengizni **Katta laguna** bilan bog‘laydi, lagunaning chuqurligi **50 м** dan oshmaydi. Unda kemalar qatnaydi va qirg‘og‘ida *Avstraliyaning yirik portlari* joylashgan. Keyingi yillarda marjon qurilmalariga juda ko‘payib ketgan **dengiz yulduzlari** qattiq zarar yetkazgan, ular **Katta To‘sinq rifiining** bir qismini buzib tabiatning bu ajoyib hosilasini butunlay barbod etish xavfini solmoqda.

2. Avstraliya materigi tabiat taraqqiyot bosqichlari

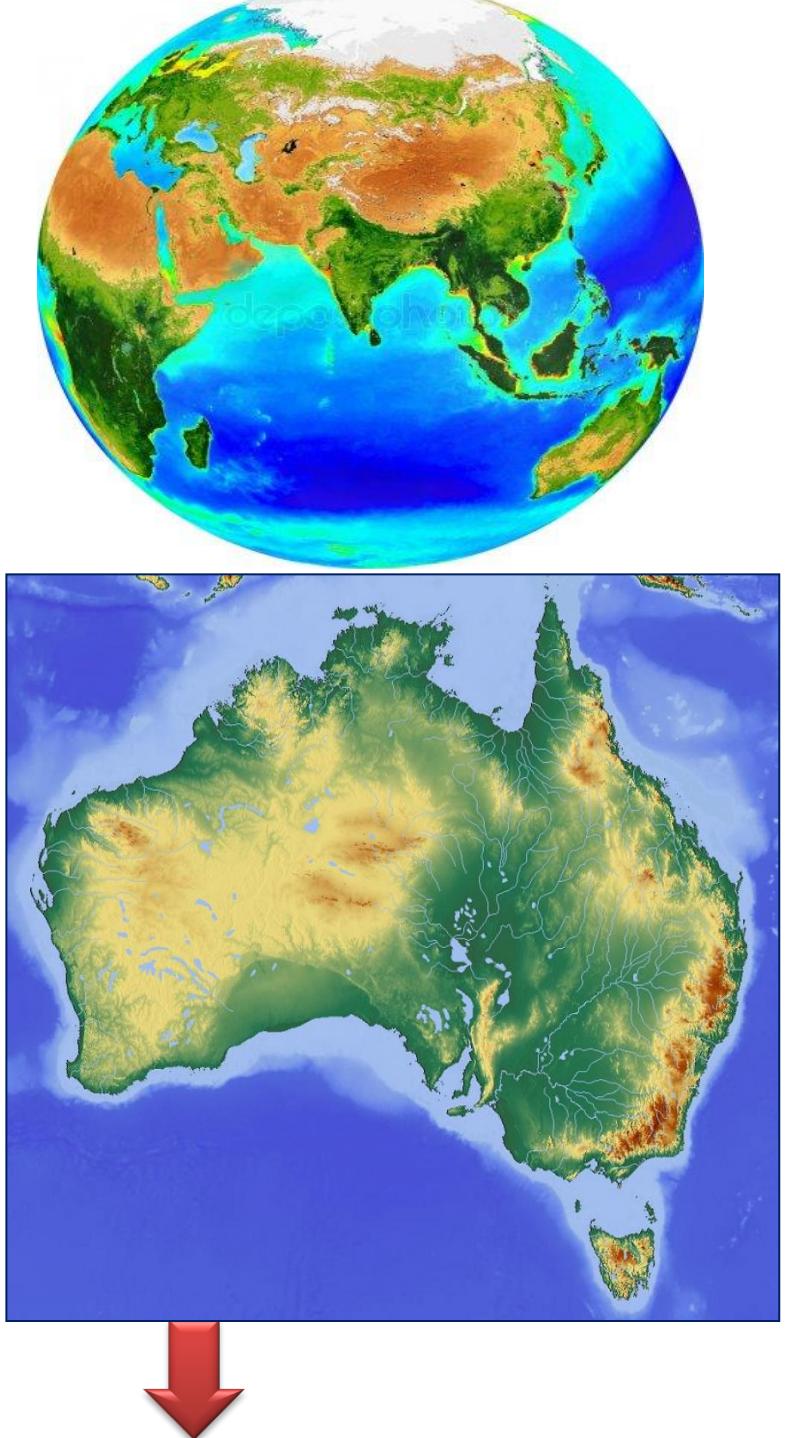

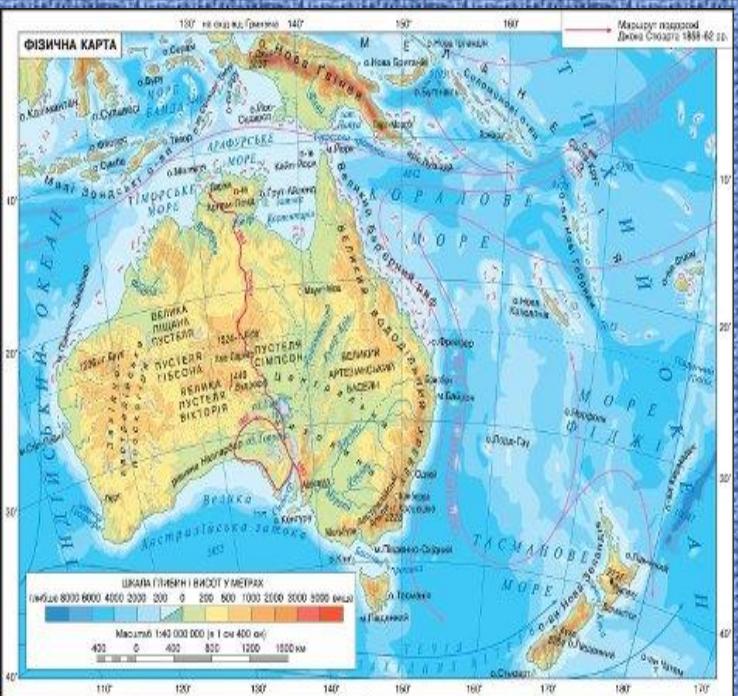
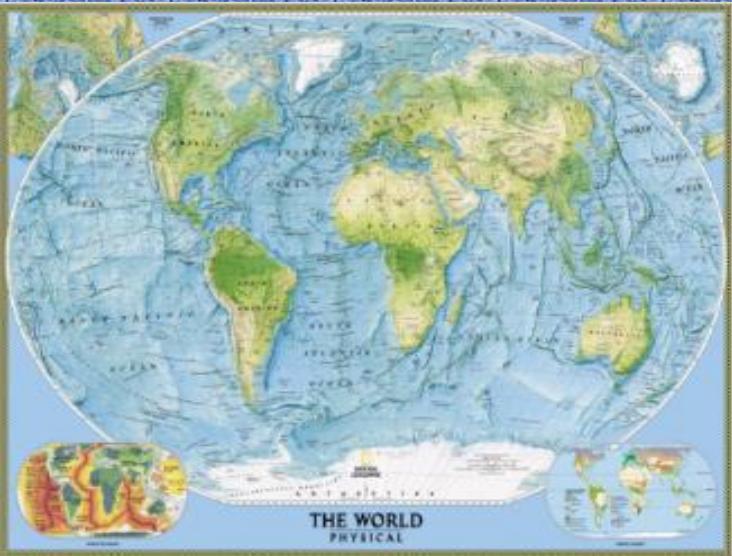
Avstraliya Gondvanadan mustaqil materik sifatida **yura davri oxirida** ajralib chiqqan. U vaqttagi Avstraliya quruqligining qiyofasi hozirgiga to‘liq o‘xshamagan. Materik shimoli-sharf tomonda **Yangi Gvineyaning** janubiy qismigacha cho‘zilgan, shimoli-g‘arbiy qismini esa **Hind okeani suvi ostida** bo‘lgan.

Qadimgi Avstraliya platformasiga sharq va janubi-sharq tomonidan Sharqiy Avstraliya (Tasmaniya)

o'lkasining tekislangan burmali strukturalari (hosilalari) tutashib turgan. Janubda bu o'lka o'sha vaqtida materik bilan tutashib turgan **Tasmaniyada** davom etgan. Mezozoy boshidan boshlab bu burmalangan o'lka platforma xususiyatiga ega bo'lgan va **qadimgi Avstraliya platformasi** bilan birikib ketgan.

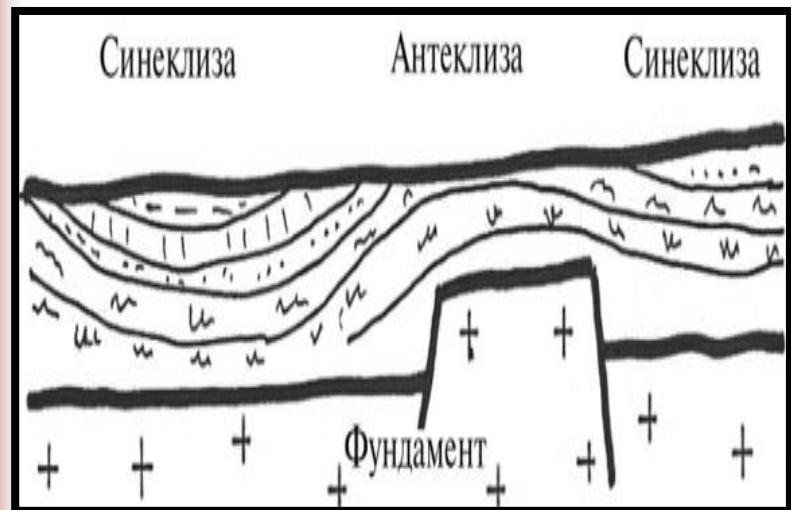
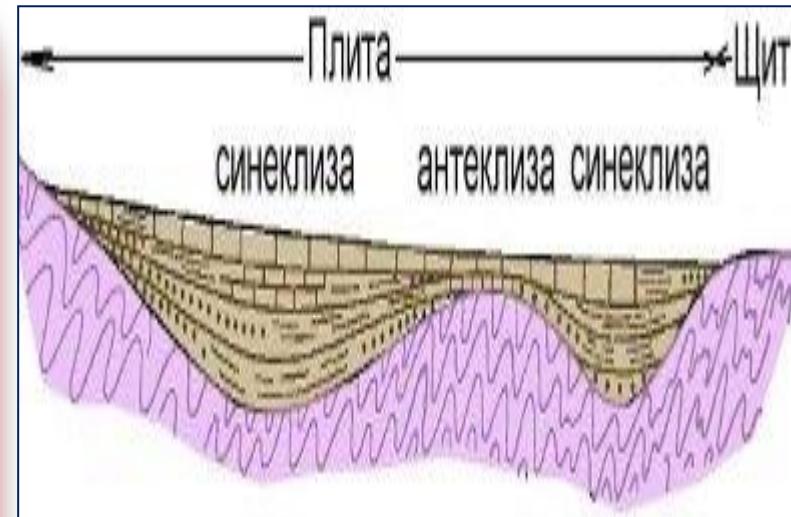

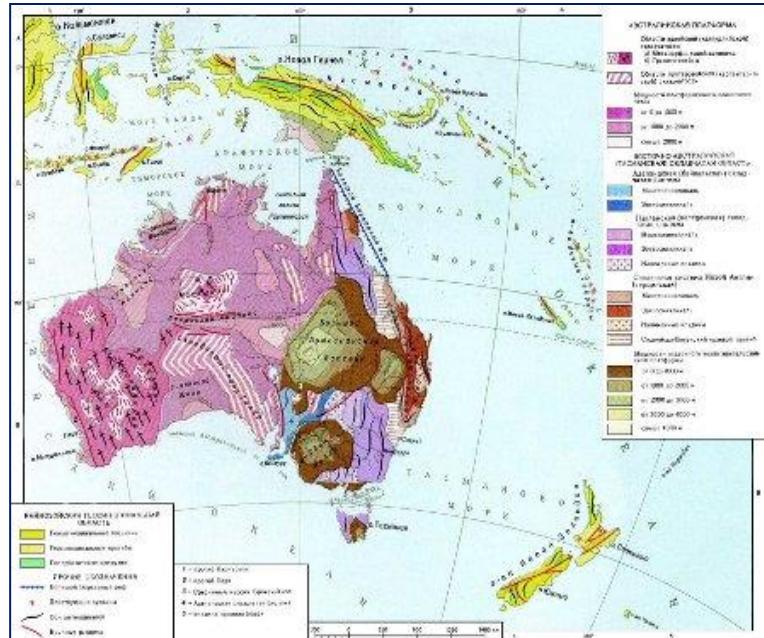

Materikni sharq tomonidan Tinch okean geosinklinal mintaqasining **Yangi Gvineya - Yangi Zelandiya o'lkasi** o'ragan va materikni Tinch okean platformasidan ajratib turgan. Shimol va g'arbda bukilmalar joylashgan bo'lib, ular *proterozoy yoki quyi paleozoyda* rivojlana boshlagan, bu bukilmalarda cho'kindi jinslar juda tez to'plana borgan. Materikning markaziy qismida bundan keyingi davrda **Amadies bukilmasi** vujudga kelgan.

Bo‘r va paleogen davrlarida qadimgi va yosh platformalar tutashgan chegarada **Karpentariya** **qo‘ltig‘i, Katta Artezian havza (Markaziy tekislik) va Murrey (Marri) daryosi** havzasining **keng sinklizalari** vujudga kelgan. Bu sinklizalarni dengiz bosib, ***materikning sharqiy qismini g‘arbiy qismidan*** ajratgan.

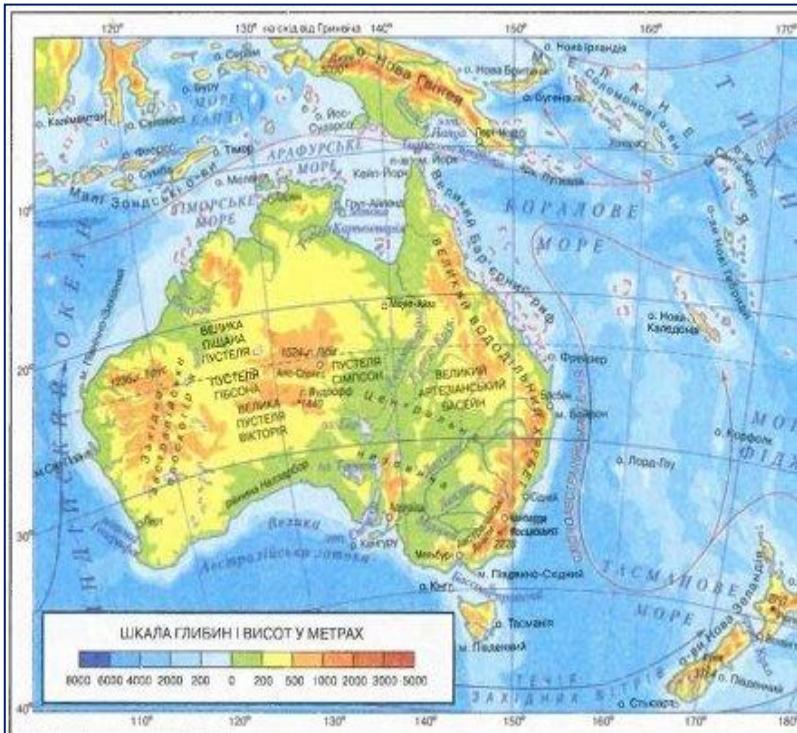
Avstraliyaning boshqa materiklardan *alohidaligi*, *g‘arbiy va sharqiy* hududlarining bir-biridan ajralganligi hamda qurg‘oqchil (arid) sharoitning hukmronligi uning organik dunyosining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatgan, **endemiklarning ko‘pligiga va qadimiyligiga** sabab bo‘lgan. Avstraliyada ***bo‘r davri oxiri*** va ***kaynozoy boshida*** xaltali va tuxum qo‘yuvchi sut emizuvchilarning dastlabki, keyinchalik qirilib ketgan vakillari paydo bo‘lgan.

Mezozoy oxiri va kaynozoy erasi davomida **tog‘ hosil bo‘lish jarayonlari** ro‘y bergan. Yangi *Gvineyadan Yangi Zelandiyagacha* bo‘lgan orollarda tog‘lar paydo bo‘lishiga olib kelgan va Avstraliyaning **yosh hamda qadimgi platforma qismlarida** ham muayyan oqibatlarga sabab bo‘lgan.

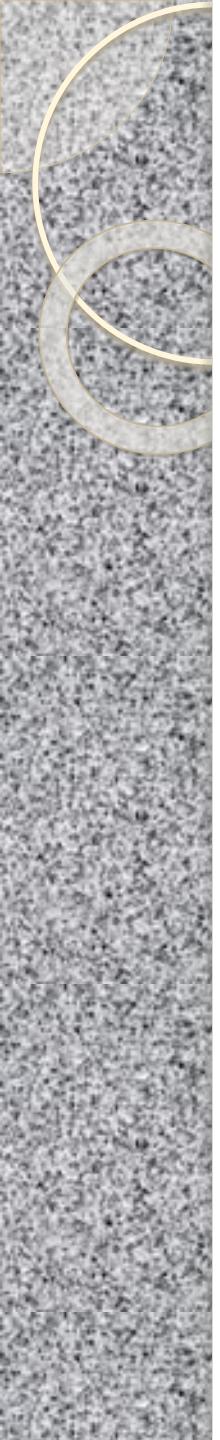
Большой Барьерный риф

Neogen davomida va Antropogen boshida *iqlim sharoiti* bir necha bor o‘zgargan. Tinch okeani mintaqasida tog‘lar paydo bo‘lishiga bog‘liq ravishda **Janubi-Sharqiy Osiyo bilan Avstraliya** oralig‘ida quruqlik ancha kengaygan.

Zond arxipelagi, Yangi Gvineya hamda Avstraliya oralig‘ida ko‘p **sayozliklar va orollar** paydo bo‘lgan va ular materik rel’efining shakllanishiga olib kelgan.

E'tiboringiz uchun raxmat!